

Tirant lo Blanc i la protecció del personatge

per Anton M. Espadaler (*)

Per poc que hi pensem ens adonarem que són molt poques les obres de les diverses literatures europees que gaudeixin al mateix temps de la consideració de clàssiques i modernes. Això vol dir no només que l'home contemporani pot passar una estona esplèndida llegint una història que en el seu fons més autèntic li és força acostada. També vol dir que l'autor ha fet servir un conjunt de mecanismes literaris que per genialitat li han permès d'arribar fins avui fresc i tan ple de vida com en el moment en què es disposava a escriure. Cal, és clar, que els filòlegs facilitin la feina al lector comú, sabent que tot lector de literatura és, per definició i després del Jauss, un lector no especialitzat, car ningú no escriu per als filòlegs. I cal també no esperar-se davant un text medieval: el diferent no és l'impenetrable. Però tampoc convé confiar-se més del compte: els mots són en la història, no fora d'ella.

Si algun llibre hi ha per damunt de tots els altres que presenti aquest caràcter de ferma i lluminosa modernitat aquest és sens dubte el **Tirant lo Blanc**, i aquesta condició és un guany crític irrenunciable que devem a Dámaso Alonso i que ha estat posteriorment sancionat per Vargas Llosa. De fet, la singularitat moderna del **Tirant** és una apreciació que es veu fent des que Cervantes en parlà en el capítol sisè del **Quixot**. Allí es valorava favorablement el fet que el seu autor -Cervantes no sabia que era obra de Martorell- donés una magnífica lliçó de realisme en el tractament dels fets, i allora que creés situacions d'insuperable entreteniment per al lector, com els "embustes de la Viuda Reposada".

Aquest realisme, més tard fou criticat en tant que hom entenia que era degut a l'acceptació d'una convenció burgesa i que responia a una visió també burgesa de l'existència. Hom deia que hi faltava allè èpic, que hi sobrava humor i que en general els personatges, capaços de tot, del més alt i el més baix -o hauríem de dir, del més corrent?- no anaven mai més enllà d'una dimensió humana. Massa humana. El que es perdonava a Balzac, molestava en Martorell. I el que feia més nosa de tot era que els personatges es comportessin amb una llibertat interior tal que en les coses tocants a la sexualitat es moguessin amb una desemboltura i una desinhibició insospitadas. I sobretot les dones, amb els seus dits i amb els seus fets. Especialment la prin-

cesa hereva de l'Imperi grec, Carnesina, i la seva íntima amiga Plaerdemavida. L'erudit Nicolau Fréret, al pròleg de la traducció francesa de 1737, deguda al comte de Caylus, adduí raons justificatives d'ordre antropològic: les dones del país de l'autor són molt atrevides, i deuria creure que les gregues també ho devien ser. Les crítiques a Martorell en aquest terreny han durat fins als nostres dies: el mateix Dámaso lamenta que no "encubriera más lo humano", tot i que anota el valor estètic d'aquesta decisió, fruit, en darrer terme, de la falta d'intencionalitat moral de la novel·la. Sense ànim de polèmica, em sembla que pertany al nostre moment, avesat a pensar aquests afers no com a vergonyoses defallences, sinó com a elements propis i inalienables de la humana natura, de fer un esforç per situar al més correctament possible també aquests aspectes del **Tirant**.

Tot això que vinc referint d'una manera extraordinàriament succinta posa en relleu tanmateix la vitalitat de la novel·la, capaç de provocar debats apassionats, elogis encesos, i de contagiar al lector un entusiasme que molt pocs textos li participen.

Un punt que resulta decisiu per a la comprensió de la novel·la en termes de versemblança, per tant de relació amb la realitat de l'autor, i, al mateix temps, de similitud d'experiències de la realitat amb el lector, és, com ha estat observat per la majoria dels crítics, l'activitat militar de Tirant. Per tal que el personatge sigui creïble, Martorell ha de crear una atmosfera que també en un aspecte tan definitori com

és el de la heroïcitat manifesti una dimensió humana.

La qüestió em sembla que és important per entendre quin tipus de fets d'armes són els que protagonitza Tirant i, per consegüent, quin és el valor narratiu que convé atorgar-los. Són potser les accions dels personatges allò que diu més sobre la naturalesa de la història en què transcorren. En aquest sentit, crec que seria útil renunciar per sempre a l'aplicació del concepte **aventura** en tota la seva plenitud artúrica en el **Tirant**. L'única aventura que hi ha al **Tirant**, i és més un joc que una experiència anòmala, separada i de sentit només obtenible per un cavaller en món aïllat i ple de senyals pròpies, la constitueixen alguns moments de les festes de les noces del rei d'Anglaterra. L'altre moment d'aventura -car així ho qualifica Tirant- consisteix en la trobada amb l'ermità, el comte de Vàroic. Però aquí el significat és molt feble, car serveix per remarcar el fet que, de manera involuntària, el cavall l'ha menat al bell lloc on s'està el comte, mentre Tirant dormia.

Si hem d'atendre l'antiga i radical separació que fa Auerbach entre aquells comportaments militars que tenen una dimensió històrico-política, cosa que implica un contacte amb el real, per molt tocat de llegenda que aquest real pugui ser, i aquells altres que només són possibles en aquests actes closos en ells mateixos, que s'esdevenen en un món apart, on només hi ha nobles, i la realitat hi és absent, o sia l'aventura, caldrà concloure que al Tirant el que domina és la dimensió político-històrica. I això es manifesta des

del primer instant, car ja a la dedicatòria s'indica que "conquistà tot l'imperi grec, cobrant-lo dels turcs". I això vol dir història contemporània. Una obsessió ben pròpia del XV, i que trobem al **Curial**, on es reproduïx la batalla de Belgrad del 1456, i al **Jehan de Saintré**, acabat el 1455.

Riquer ha escrit que Tirant es comporta com un general que comanda un exèrcit. Tenir en compte això és fonamental perquè a la novel·la té més importància el combat en tant que joc d'exèrcits, que la lluita en tant que acte en què es mesuren dues individualitats. És cert que també en les batalles on intervenen mils d'homes es pot caure en la desmesura i fer aparèixer actuacions que no serien versemblants sota cap punt de vista. Tirant no és, certament, don Felixmarte de Hircania que ell solet s'encarregà d'un exèrcit d'un milió set-cents mil combatents.

Fer la guerra és un art que s'obté a través de la formació, que és en principi física i tècnica, i que comença molt d'hora, i que també s'obté viatjant: "tals sabers -els bèl·lics- cauen en gents qui van molt per lo món", reconeix el rei d'Anglaterra al comte de Vàroic. La realitat de fons d'aquesta afirmació no es troba tant, em sembla, en el viatge amable i turístic de Pero Tafur, com en el contacte més o menys directe -formes diverses d'enrolament- amb els múltiples escenaris bèl·lics d'Europa i de diverses parts de la mediterrània al llarg del segle XV.

Però aquest general que és Tirant -d'Estat Major, diríem actualment- no només té en compte aspectes propis de la conducció en acció d'un exèrcit, sinó molt especialment els vessants psicològics de la guerra i la seva incidència en la població civil. És significatiu que arreu on vagi la seva primera mesura sigui la de restaurar la tranquil·litat espiritual entre aquells que fins a la seva vinguda vivien en tristor i captivitat. Que immediatament, en una acció propagandística clara, procuri, amb seny i enginy ultrats, atacar la prepotència de l'enemic, sembrant greus dubtes i temences entre els seus homes. Que ordeni a continuació els ritmes de les ciutats alterats per la guerra, que s'ocupi dels aliments i que abans de cada combat faci unes arengues sensorials, sabedor que l'ànim no és un condició pètria de l'esperit, sinó una virtut que es troba sotmesa a mutacions inconfessables. A diferència dels cavallers d'altres temps, Tirant sap que cal comptar amb la por, i que pitjor que la batalla és la por de la batalla.

Un bon general és aquell que obté la més esclatant de les victòries amb el més econòmic dels desgastos. Potser és per això que per a Martorell el punt àlgid de

l'art militar es concreta en les estratagemes: accions puntuals i arriscades, intel·ligents, fruit d'una experiència molt precisa, que desencadenen les batalles a partir del desordre que creen, en dinamitzar al màxim una sorpresa de la qual l'enemic no se'n pot refer en termes operatius. Com és sabut els estratagemes més brillants de la novel·la no són obra de l'enginy ni el saber militars de Tirant. És el mariner Cataquefaràs qui resol la situació a l'estret de Gibraltar; l'avisat mariner -sense més indicacions- és qui trenca el setge de Rodes en un episodi inoblidable; el galiot de la galera de Tirant, el genovès Almedíxer, és qui, amb la seva discreció, fa fugir els moros a les portes de Tremicèn; i també és mariner Galançó, natural de l'Esclavònia, i que proporciona l'estratagema que permet de convertir onze naus i dues galeeres en setanta-quatre vaixells de guerra.

Tenint en compte dos d'aquests exemples, el professor Thomas R. Hart conclou que això demostra que Martorell practica una narrativa conscient de classe, car tots aquests mariners no són altra cosa que accessoris, car no es troben implicats en l'aventura ni aquest fet els acreix com a personatges, d'on se'n deriva que el realisme de Martorell té una amplària molt limitada.

Deixant de banda els judicis sobre el sentit de l'obra de Martorell, i no entrant ara a debatre les característiques dels personatges als quals, d'altra banda, i com ha assenyalat Arthur Terry, no els podem demanar una entitat més pròpia del segle XIX que del XV, crec que es pot enfocar l'afer d'una altra manera. He dit fa poc que la utilització del concepte aventura no em sembla idoni per al **Tirant**. Però, a més, em fa tot l'efecte que la pregunta més adequada no és pas com és que tan genials mariners fan un paper secundari, sinó com és que els estratagemes no són invenció de Tirant o fruit de la seva experiència encara que aquesta hagués de ser forçosament llibresca.

M'atreveria a dir que si alguna cosa hauria pogut posar en perill la credibilitat de Tirant com a militar hauria estat justament l'excessiva acumulació de sabers tan especialitzats. Algú podria pensar que hauria guanyat en glòria, si la resolució de cada acció bèl·lica, de "comando", l'hagués determinada ell. Tingui's en compte, però, que no és aquesta una funció que s'escaigui a un general, ocupat en la conducció global de les batalles; però és que, a més a més, hauria creat la perillosa sensació que al **Tirant** es narren les accions d'un sol home contra exèrcits sencers, fet absolutament contrapoduent, i contrari a la més elemental de les necessitats d'un

narrador que situa el seu personatge en la història.

A més d'aquest motiu, m'aventuraria a considerar-ne un altre, tot i que ens duu a un terreny tan difícil com el de les relacions entre l'escriptor i la seva criatura, fins i tot en un cas com el nostre on tot-hom ha afirmat i haurà d'afirmar sempre que Tirant recull una forta projecció de la personalitat de Martorell.

Martí de Riquer, en el seu estudi sobre l'art militar al **Tirant lo Blanc**, explica que els brillants estratagemes de l'avisat mariner a Rodes i la de Galançó d'Esclavònia es troben perfectament descrites al **Dotzé del Chrestia** de Francesc Eiximenis, el qual atribueix la invenció que fa l'avisat mariner a Arxafat "famós corsari en Líbia". Naturalment és fàcil d'imaginar i raonable que un home tan orgullós de pertànyer a l'estament militar com Martorell, havia de conèixer altres tractats de ciència militar, en els quals pot haver après altres recursos dispersos en la novel·la. A això cal sumar el seu propi coneixement, producte directe de la seva particular experiència.

Però el fet que es trobin interessants coincidències amb el text d'Eiximenis fa pensar que Martorell coneixia el que havia escrit el franciscà, i per la mateixa raó és més que probable que els membres de la noblesa valenciana de l'època de Martorell també coneguessin aquest text d'Eiximenis. Que hi hagués, per tant, també en aquest punt com en tants d'altres, igualtat de coneixements, com passa a totes les èpoques, entre lector i autor. I aquí voldria suggerir que si Martorell atribuïa al seu personatge massa coses de domini comú entre els seus lectors immediats, llevava originalitat i brillantesa al personatge, li proporcionava un saber que els seus lectors, també homes d'armes, tenien però que no els donava, en tant que lectors, cap heroïtat i creava així un improductiu antagonisme amb Tirant. Li treia també capacitat novel·lesca, car no el separava prou d'allò que pot ser massa conegut i no previst per a l'acció narrativa. Un auxiliar, en canvi, pot exhibir el domini d'un saber peculiaríssim sense que això afecti la integritat del protagonista principal. Un heroi abocat al real, on es troba el lector, ha de poder viure, en la ficció, on el lector el troba, amb una certa comoditat. Jo diria que Martorell n'és conscient, i que opta per solucions com les que acabo d'esmentar, bàsicament per protegir-lo.

(*) *Anton M. Espadaler*

*és professor de Literatura Medieval
Catalana de la Universitat de Barcelona*